

MICHAEL KÜHLENTHAL

DIE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DER UNGARISCHEN UND DER BAYERISCHEN DENKMALPFLEGE

A MAGYAR ÉS A BAJOR MŰEMLÉKVÉDELEM KAPCSOLATAI

Bayern und Ungarn verbindet keine gemeinsame Grenze, aber ein gemeinsames kulturelles Erbe, dessen Erhalt in beiden Ländern dieselben Probleme aufwirft. Viele Künstler, die sich im großen mitteleuropäischen Kulturraum bewegten, haben in beiden Ländern gleichermaßen gearbeitet, so daß auch die Kunstgeschichte enge Bezüge aufweist. Es ist daher ganz selbstverständlich, daß sich beide Länder in dem Bemühen um die Erhaltung ihres kulturellen Erbes treffen, Erfahrungen austauschen und voneinander lernen. In Bayern gibt es eine lange Tradition der Restaurierung, die sich in den letzten Jahrzehnten im internationalen Kontakt weiter entwickeln konnte, wodurch in der Zusammenarbeit zwischen Naturwissenschaft und Restaurierung ein reicher Erfahrungsschatz angesammelt wurde. Es gab positive als auch, aus heutiger Sicht, negative Resultate. Man ist im Umgang mit den Denkmälern vorsichtiger geworden, die Tendenz zur Erneuerung ist mehr und mehr von einer konservatorischen Haltung abgelöst worden. Eingriffe werden auf das notwendigste Maß beschränkt, um die Authentizität der Kunstwerke zu erhalten. Andererseits hat die ungehemmte Fortschrittgläubigkeit vor allem in den Jahrzehnten nach dem Zweiten Weltkrieg oft zur Verwendung von Materialien geführt, die während eines bestimmten Zeitraums allgemein anerkannt waren, deren Auswirkungen sich auf die Dauer aber als nicht günstig herausgestellt haben und die auch wieder aufgegeben und durch neue und für die Kunstwerke schonendere Materialien und Verfahren ersetzt wurden. Der Wohlstand hat aber auch dazu geführt, daß zu viel und zu gründlich restauriert worden und damit auch zu viel an historischer Substanz unwiederbringlich verlorengegangen ist. Dies sind Erfahrungen, die nicht noch einmal gemacht werden müßten. In der Tatsache, daß die wirtschaftliche Situation in Ungarn eine schlechtere war, liegt, so eigentümlich es klingen mag, eine Chance der heutigen ungarischen Denkmalpflege. Sie kann, auf dem jetzigen Kenntnisstand aufbauend, sich ihres historischen Erbes annehmen und durch Erforschung und behutsamen Umgang mit den Denkmälern Kenntnisse gewinnen, die für die westlichen Länder fruchtbar und wichtig sind, weil sie demselben Kulturraum angehören, dort auf

Bajorországnak és Magyarországnak ugyan nincs közös határa, mégis összeköti őket a közös kulturális örökség, amelynek megőrzése mindkét országban ugyanolyan problémákat vet fel. Sok a nagy közép-európai kulturális régióban tevékenykedő művész egyaránt dolgozott mindkét országban, úgyhogy a művészet története is szoros kapcsolatokról tanúskodik. Ennélfogva egészen magától értetődő, hogy a két ország e kulturális örökség megőrzésére irányuló igyekezetében egymásra talál, kicseréli tapasztalatait, és tanul egymástól. Bajorországban a restaurálás nagy hagyományokkal dicsekedhet, s az utóbbi évtizedekben a nemzetközi kapcsolatokba ágyazva akadálytalanul fejlődhetett tovább. Ennek köszönhetően a természettudomány és a restaurálás együttműködése során a tapasztalatok gazdag tárháza halmozódott fel. Pozitív és negatív eredmények egyaránt adódtak. Óvatosabbak lettünk a műemlékekkel való bánásmód terén, a felújításukra irányuló tendenciát egyre inkább egy a hangsúlyt a megőrzésre helyező beállítottság váltotta fel. A beavatkozásokat manapság csupán a lehető legszükségesebb mértékre korlátozzuk annak érdekében, hogy megtartsuk a műalkotások eredeti mivoltát. Másfelől az akadálytalan előrehaladásba vetett hit mindenekelőtt a második világháborút követő évtizedekben gyakorta olyan anyagok felhasználásához vezetett, amelyek egy meghatározott időszakban általánosan elismertek voltak ugyan, de amelyeknek hatása az emlékek tartós fennmaradása szempontjából kedvezőtlennek bizonyult. Ezért idővel felhagytak használatukkal, és új, a műalkotásokat inkább kímélő eljárásokkal helyettesítették őket. A jólét ugyanakkor azt is eredményezte, hogy túl sokat és túl alaposan restauráltunk, s ezáltal túl sok minden ment visszahozhatatlanul veszendőbe a történeti emléktanyagból. Olyan tapasztalatok ezek, amelyeket nem kell hogy mások újólá megcserezzenek. Bármilyen különösen hangzik is, de a mai magyar műemlékvédelem számára valamiféle esélyt jelent az a tény, hogy Magyarországon rosszabb volt a gazdasági helyzet. Az ország a jelenlegi ismeretállományra támaszkodva viselheti gondját történeti örökségének, és a műemlékek kutatása ill. a velük való körültekintő bánásmód révén olyan ismeretekre tehet szert, amelyek a nyugati országok számára is gyümölcsö-

Grund vergangener Restaurierungsphasen aber nicht mehr zu gewinnen sind.

1997 haben die engen Beziehungen zwischen dem Ungarischen und dem Bayerischen Landesamt für Denkmalpflege eine zehnjährige Tradition. Im Rahmen des Kulturabkommens zwischen Ungarn und Deutschland fand vom 15. - 20. November 1987 im ehemaligen Benediktinerkloster Seeon (Lkr. Traunstein/Oberbayern) ein Seminar zum Thema «Konservierung und Restaurierung von verputzten Mauerflächen» statt, das vom Institut für Auslandsbeziehungen in Zusammenarbeit mit dem Bayerischen Landesamt für Denkmalpflege, dem Landesinspektorat für Denkmalpflege Budapest und der Fachhochschule München organisiert wurde. Die Tagung bot einem kleinen Kreis ungarischer und bayerischer Kollegen die Möglichkeit des Erfahrungsaustauschs zu Fragen der Behandlung und Sanierung von verputzten und polychromierten Fassaden. Neben gemeinsamen Problemen und gemeinsamen Lösungsansätzen wurden auch unterschiedliche Auffassungen in der Art und Weise der Fassadenrestaurierung und der Präsentation historischer Befunde diskutiert. Die Beiträge des Symposiums wurden in Arbeitsheft 45 des Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege »Konservierung und Restaurierung von verputzten Mauerflächen« 1990 mit freundlicher Unterstützung der Messerschmitt Stiftung publiziert. Das Zustandekommen dieser Tagung zeigte, daß die bestehenden Kulturabkommen eine erfolgreiche Plattform für Denkmalpflege sein können, weil sie Möglichkeiten für einen intensiven fachlichen Austausch bieten.

Im darauffolgenden Jahr 1988 wurde der Erfahrungsaustausch in einem Seminar über Stadtplanung und Altstadtsanierung fortgesetzt, zu dem das Ungarische Nationalkomitee von ICOMOS nach Schloß Ráckeve eingeladen hatte.

Eine Initiative von Vertretern der Arbeitsgemeinschaft Alpen-Adria führte bald darauf im Jahr 1989 bayerische und ungarische Denkmalpfleger in der Arbeit an einer Projektstudie - der Untersuchung zum Dorf Fertőrákos im Komitat Győr-Sopron - zusammen, die durch das Deutsche Nationalkomitee von ICOMOS unterstützt worden ist. Fertőrákos am Südufer des Neusiedler Sees hatte sich für diese Projektstudie angeboten, weil die nahezu ungestörte Erhaltung der historischen Siedlung und ihre Einbindung in eine noch intakte bäuerliche Landschaft beeindruckend war. In Zusammenarbeit zwischen dem deutschen und dem ungarischen Nationalkomitee von ICOMOS, dem bayerischen und ungarischen Landesdenkmalamt, Vertretern der Arbeitsgemeinschaft Alpen-Adria und der kommunalen Verwaltung wurde, aus der Einsicht, daß eine behutsame Instandsetzung und Nutzung der historischen Gebäude nur auf einer genauen Kenntnis der historischen Voraussetzungen und Zusammenhänge basieren kann, 1990 mit Untersuchungen zur Geschichte des Ortes, der dörflichen Strukturen, der historischen Bausubstanz, sowie der landschaftlichen und ökologischen Bezüge begonnen, deren Ergebnisse 1992 vom Deutschen Nationalkomitee in Zusammenarbeit mit der Arbeitsgemeinschaft Alpen-Adria in deutscher und ungarischer Sprache veröffentlicht worden ist. Die erarbeiteten Resultate haben zur Formulierung von Grund-

zöck und fontosak, hiszen ugyanannak a kultúrkörnek az elemei, ám ott az elmúlt korszakokban végzett restaurálások alapján már nem lehet rájuk szert tenni.

1997-ben a magyar Országos Műemlékvédelmi Hivatal és a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal közti szorosabb kapcsolatok már tízéves múltra tekinthetnek vissza. A magyar-német kulturális egyezmény keretében 1987. november 15-20. között Seeon egykori bencés kolostorában (Traunstein körzet, Felső-Bajorország) került megrendezésre „A vakolt falfelületek konzerválása és restaurálása” című szeminárium, amelyet a stuttgarti Külkapcsolatok Intézete a Bajor Tartományi Műemléki Hivatallal, a budapesti Országos Műemléki Felügyelőséggel és a müncheni szakirányú főiskolával közösen szervezett. A konferencia a magyar és bajor kollégák egy kis csoportjának kínálta a tapasztalatcsere lehetőségét a vakolt és színezett homlokzatokkal való bánásmód, ill. azok helyreállításának kérdéseiben. A közös problémák és a megoldásra irányuló közös kezdeményezések mellett vita tárgyát képezték a homlokzatrestaurálást és a feltárt történeti maradványok bemutatását illető különböző felfogások is. A szimpóziumon elhangzott előadásokat, hozzászólásokat 1990-ben a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal 45. sorszámú füzetében „Konservierung und Restaurierung von verputzten Mauerflächen” címmel a Messerschmitt Alapítvány szíves támogatásának köszönhetően közzé is tettük. Az a tény, hogy ez a konferencia megrendezésre került, azt mutatja, hogy a megkötött kulturális egyezmények eredményekkel kecsegtető keretként szolgálhatnak a műemlékvédelem számára, mivel intenzív szakmai kapcsolattartásra nyújtanak lehetőséget.

A következő évben, 1988-ban a tapasztalatcserét egy a várostervezéssel és az óvárosok rekonstrukciójával foglalkozó szeminárium keretében folytattuk, amelynek házigazdája az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága volt a ráckevei kastélyban.

Az Alpok-Adria Munkaközösség képviselőinek egy kezdeményezése hamarosan, 1989-ben ismét összehozta a bajor és magyar műemlékeseket egy esettanulmány - a Győr-Sopron megyei Fertőrákos falu vizsgálata - munkálatai során, amelyet az ICOMOS Német Nemzeti Bizottsága támogatott. A Fertő-tó déli partján fekvő Fertőrákos szinte kínálta magát ezen esettanulmány elkészítéséhez, hiszen a csaknem épségben fennmaradt történeti település, valamint az a mód, ahogyan belesimul a még intakt paraszti környezetbe, mély benyomást tett ránk. Belátva, hogy a történeti épületek elővigyázatos helyreállítása és használata csak a történelmi előfeltételek és összefüggések pontos ismeretén alapulhat, az ICOMOS Német és Magyar Nemzeti Bizottsága, a bajor és a Magyar Műemlékvédelmi Hivatal, az Alpok-Adria Munkaközösség képviselői s végül a helyi önkormányzat közti együttműködés formájában 1990-ben kezdődtek meg a település története, a településszerkezetre, a történeti épületállományra, továbbá a mezőgazdasági és ökológiai vonatkozásokra irányuló vizsgálatok, amelyeknek eredményeit a Német Nemzeti Bizottság az Alpok-Adria Munkaközösséggel közösen 1992-ben németül és magyarul is közzétette. Az elért eredmények alapján alapelvek fogalmazódtak meg a település helyreállítására és a jövőbeni építészeti fejlesztésre vonatkozóan, amelyek vezérfonalul szolgálhatnak

sätzen zur Sanierung des Ortes und der künftigen baulichen Entwicklung geführt, die als Leitfaden für alle ähnlich gearteten Untersuchungen und Planungen gelten können. Im Anschluß an diese Projektstudie ist es schließlich noch gelungen, den seit langem leer stehenden und in seiner Bausubstanz zunehmend gefährdeten »Zollner-Hof«, der von der Gemeinde erworben worden war, mit großzügiger Unterstützung durch die Messerschmitt Stiftung, in exemplarischer Weise zu restaurieren und einer Nutzung als Kulturzentrum und Gemeindehaus zuzuführen. Mit der Revitalisierung des Zollner-Hofes war die Hoffnung verbunden, daß von dieser denkmalgerechten Instandsetzung eine Signalwirkung für private Eigentümer ähnlicher Hofanlagen in Fertőrákos ausgehen möge und das gute Beispiel ermutigen und geplante Abbrüche verhindern helfen könnte.

Als Folge der von den Restaurierungswerkstätten des Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege betreuten Restaurierung des Panoramas mit der Darstellung des Leidens Christi in Altötting ist der damit befaßte leitende Restaurator des Fachbereichs Gemälde und Skulpturen, Prof. Erwin Emmerling, 1991 in das Gutachtergremium zur Beratung der Gesamtkonservierung des Panoramas in Ópusztaszer berufen worden. Die in regelmäßigen Abständen beratene und von einer polnischen Restauratorengruppe durchgeführte Restaurierung ist 1995 abgeschlossen und bei einer letzten Sitzung nach Ablauf der Gewährleistungsfrist abgenommen worden.

Seit 1992 hat sich die Zusammenarbeit der beiden Ämter auch auf restauratorischem Gebiet intensiviert. Im Sommer 1992 durfte sich der Unterzeichnete auf Einladung des Ungarischen Landesdenkmalamtes zwei Wochen in Ungarn aufhalten. Während dieses Aufenthaltes, der durch die wissenschaftliche Hauptabteilung des Ungarischen Landesdenkmalamtes vorbereitet wurde, konnten die Restaurierungswerkstätten des Landesdenkmalamtes, der Nationalgalerie und des Museums der Schönen Künste besucht, zahlreiche Besichtigungen ermöglicht und interessante Fachgespräche geführt werden. Mein Vortrag im Historischen Museum in Budapest über »Die Restaurierung des Regensburger Doms: Archäologie, Bauforschung, Befunduntersuchung« ist im Februar 1993 als Sonderdruck der Fachzeitschrift des Ungarischen Landesdenkmalamtes »Műemlékvédelmi Szemle« in ungarischer Sprache erschienen. Der Zweck des Vortrages und der Publikation war es weniger, den Regensburger Dom selbst, als vielmehr den methodischen Ansatz in der Verbindung und gegenseitigen Ergänzung der Ergebnisse von Archäologie, Archivforschung, Bauforschung und restauratorischer Befunduntersuchung bekanntzumachen, der in Regensburg in Zusammenarbeit zwischen dem Lehrstuhl für Denkmalpflege an der Universität Bamberg und dem Bayerischen Landesamt für Denkmalpflege erarbeitet und verwirklicht worden ist. Die von der Diözese Regensburg aus Anlaß des Abschlusses der Domrestaurierung gezeigte Ausstellung »Der Regensburger Dom - Ausgrabung, Restaurierung, Forschung« ist daraufhin, von der Bayerischen Staatskanzlei subventioniert, im April 1993 in der Ausstellung des Ungarischen Landesdenkmalamtes in Budapest gezeigt worden. Die Ausstel-

valamennyi hasonló jellegű vizsgálat és terv számára. Végezetül ehhez az esettanulmányhoz kapcsolódva sikerült még a hosszú ideje üresen álló és épületállományát tekintve egyre növekvő mértékben veszélyeztetett Zollnerportát, amelyet a község már korábban megvásárolt, a Messerschmitt Alapítvány nagyvonalú támogatásával példamutató módon restaurálni és művelődési központként, illetve községházaként hasznosítani. A Zollner-porta revitalizációjához annak reménye társult, hogy ez a műemléki szempontoknak megfelelő helyreállítás jelzésértékű lehet Fertőrákoson a hasonló porták magántulajdonosainak, a jó példa felbátoríthatja őket, és segíthet megakadályozni a tervezett épületbontásokat.

A Bajor Tartományi Műemléki Hivatal Restaurátor Osztályának egyik munkája a Krisztus kínszenvedését megörökítő altöttingi körkép restaurálása volt. A restaurálás során szerzett tapasztalatok továbbadásának reményében az azt végző restaurátor, a festmények és szobrok szakterületén vezető munkatársnak számító Erwin Emmerling 1991-ben meghívást kapott az ópusztaszeri körkép restaurálása során tanácsadó szereppel bíró szakértői testületbe. A Feszty-körkép egy lengyel restaurátorcsoport által végzett és szakértői véleményekkel rendszeres időközönként megtámogatott restaurálása 1995-re fejeződött be, és azt a szakértői testület a teljesítési határidő lejártával utolsó ülésén átvette.

1992 óta a két hivatal együttműködése a restaurátori munkaterületen is intenzívebbé vált. E sorok írója 1992 nyarán az Országos Műemlékvédelmi Hivatal meghívásának köszönhetően két hetet Magyarországon tölthetett. Itt-tartózkodása során, amelyet az OMvH Tudományos Főosztálya készített elő, felkereshette a Hivatal, a Magyar Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum restaurátorműhelyeit, meglátogathatott számos műemléket, és érdekes szakmai megbeszéléseket folytathatott. »A regensburgi dóm restaurálása: régészet, épületkutatás, a festésmaradványok vizsgálata« címmel a Budapesti Történeti Múzeumban tartott előadásom 1993 februárjában mint az Országos Műemlékvédelmi Hivatal szakfolyóiratának, a Műemlékvédelmi Szemlének egyik száma magyar nyelven jelent meg. Az előadásnak és a publikációnak nem annyira magának a regensburgi dómnak a bemutatása volt a célja, hanem sokkal inkább annak a módszertani kezdeményezésnek az ismertetése, amely a régészet, a levéltári kutatás, az épületkutatás és a feltárt leletek restaurátori módszerekkel végzett vizsgálatának összekapcsolására és egymással való kölcsönös kiegészítésére irányult, s amelyet Regensburgban dolgoztunk ki és valósítottunk meg a Bambergi Egyetem Műemlékvédelmi Tanszéke és a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal közötti együttműködés során. Ugyanilyen megfontolásból mutattuk be a Bajor Kancellári Hivatal anyagi támogatásával a dóm restaurálása befejezésének alkalmából a regensburgi püspökség által megrendezett »A regensburgi dóm - Ásatás, restaurálás, kutatás« című kiállítást 1993 áprilisában Budapesten, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal kiállítóhelyiségében. A kiállítást a magyar miniszterelnök feleségének, Budapest főpolgármesterének, továbbá a Bajor Oktatásügyi, Kulturális, Tudományügyi és Művészeti Minisztérium és a Regensburgi Egyházmegyei Múzeum

lung wurde in Anwesenheit der Gattin des Ungarischen Ministerpräsidenten, des Bürgermeisters der Stadt Budapest und Vertretern des Bayerischen Staatsministeriums für Unterricht, Kultur, Wissenschaft und Kunst sowie des Diözesanmuseums Regensburg von Staatssekretär Dr. Tamás Katona eröffnet. Herr Dr. Fuchs vom Diözesanmuseum Regensburg hat eine kurze Einführung in die Ausstellung gegeben und Frau Dr. Codreanu-Windauer vom Bayerischen Landesamt für Denkmalpflege einen Vortrag über die »Ausgrabungen im Regensburger Dom« gehalten. Vom 4. Juni bis 25. September ist die Ausstellung dann in Pécs gezeigt worden, wo sie durch Theodor Zenz, Konsul der Bundesrepublik Deutschland, in Anwesenheit des Vizepräsidenten der Generalversammlung des Komitats Baranya, Diözesanbischof Dr. Mayer und Herrn Dr. Reidel, Direktor des Diözesanmuseums in Regensburg, in Vertretung des Bischofs von Regensburg, eröffnet worden ist. Die Einführung hat wieder Herr Dr. Fuchs vom Diözesanmuseum Regensburg gegeben, während die Ehre des Festvortrages über das Thema der Ausstellung mir zugefallen war.

Seit 1992 gibt es auch eine Zusammenarbeit zwischen der Ungarischen Nationalgalerie und den Restaurierungswerkstätten des Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege, die von Dr. Gyöngyi Török und Prof. Erwin Emmerling fachlich konzipiert und organisiert wird. Ziel dieser Zusammenarbeit ist vor allem die Infrarotuntersuchung der mittelalterlichen Tafelbilder und Retabel der Ungarischen Nationalgalerie. Die Restaurierungswerkstätten des Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege haben inzwischen 60 Tafelgemälde mit ihrer Infrarot-Bildwandleranlage untersucht, und die vorhandenen Unterzeichnungen dokumentiert, die zu sehr guten und teilweise hoch interessanten Ergebnissen geführt haben. Die Aufnahmen dienen zwei groß angelegten ungarischen Vorhaben: dem Corpus der Flügelaltäre des mittelalterlichen Ungarn, einem Forschungsprojekt der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, sowie dem geplanten Katalog der gotischen Flügelaltäre der Ungarischen Nationalgalerie. Darüber hinaus wurden auch Infrarotuntersuchungen am großen Marienaltar der Kathedrale von Kaschau in der Slowakei durchgeführt. Die erarbeiteten Ergebnisse wurden teilweise schon vorab in ungarischen Fachzeitschriften publiziert. Diese intensive Zusammenarbeit bot Gelegenheit zu zahlreichen Kontakten zwischen den Restauratoren beider Länder, wobei auch mehrmals Beratungen und Besprechungen über die Restaurierung der Mariä Heimsuchungstafel des Meisters M.S., die von Prof. Menrath durchgeführt wurde, stattgefunden haben.

Auch auf dem Gebiet der Steinkonservierung ist es schon zu Kontakten gekommen. Frau Dr. Tóth von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften ist mit einer Gruppe von Mittelalterarchäologen und Steinrestauratoren im März 1994 zu einem Informationsbesuch nach Bayern gekommen, wo vor allem in Regensburg, Nürnberg, Bamberg und in der Steinrestaurierungswerkstatt des Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege in Schloß Seehof Arbeitsmethoden und erzielte Ergebnisse diskutiert worden sind. Im Juli desselben Jahres ist der

képviselőinek jelenlétében dr. Katona Tamás államtitkár nyitotta meg. A megnyitón dr. Friedrich Fuchs, a Regensburgi Egyházmegyei Múzeum munkatársa mondott rövid bevezetőt, továbbá dr. Silvia Codreanu-Windauer, a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal régésze tartott előadást „Ásatások a regensburgi dómban” címmel. Ezt követően, június 4. és szeptember 25. között a kiállítás bemutatásra került Pécsen is, ahol Theodor Zenz, a Német Szövetségi Köztársaság konzulja nyitotta meg azt, a Baranya megyei közgyűlés alelnökének, dr. Mayer Mihály megyéspüspök úrnak, valamint dr. Hermann Reidelnek, a Regensburgi Egyházmegyei Múzeum igazgatójának – aki egyúttal a regensburgi püspököt is képviselte – jelenlétében. A bevezetőt ismét dr. Friedrich Fuchs tartotta a Regensburgi Egyházmegyei Múzeumtól, míg egy a kiállítás témáját tárgyaló ünnepi előadás megtartása nekem jutott megtiszteltetésül.

1992 óta együttműködés folyik a Magyar Nemzeti Galéria és a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal Restaurátor Osztálya között is; ezt szakmailag dr. Török Gyöngyi és Erwin Emmerling restaurátor tervezi és szervezi. E közös munka célja mindenekelőtt a Magyar Nemzeti Galéria középkori táblaképeinek és szárnyasoltárainak infrakamerás vizsgálata. Az eltelt idő alatt a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal Restaurátor Osztálya infrakamerájával 60 táblaképet vizsgált meg, és dokumentálta a rajtuk lévő alárajzolásokat; ezek feltárása igen jó és részben rendkívül érdekes eredményeket hozott. A felvételek két nagyszabású magyar elképzelés megvalósítását szolgálják: az egyik a középkori Magyarország szárnyasoltárainak korpusza, amely az Országos Tudományos Kutatási Alap kutatási programja, a másik a Magyar Nemzeti Galéria gótikus szárnyasoltárainak tervezett katalógusa. Ezen túlmenően infrakamerás vizsgálatokat végeztek a kassai székesegyház Szt. Erzsébet főoltárán is Szlovákiában. Az elért eredményeket részben már közzé is tették, főleg magyar szakfolyóiratokban. Ez az intenzív együttműködés számos kapcsolat kialakítására nyújtott lehetőséget a két ország restaurátorai között; emellett M.S. mester táblaképének, a Vizitációnak a restaurálása kapcsán is, amelyet Menrath professzor végzett, többször került sor szakmai tanácsadásra és megbeszélésekre.

A kőkonzerválás területén is jöttek már létre kapcsolatok. Dr. Tóth Melinda, a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének munkatársa középkoros régészek és kőrestaurátorok egy csoportjával 1994 márciusában információszerzés céljából látogatást tett Bajorországban, ahol mindenekelőtt Regensburgban, Nürnbergben, Bambergben, valamint a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal kőrestaurátor-műhelyében Seehof kastélyában vitatták meg a munkamódszereket és az elért eredményeket. Ugyanezen év júliusában az Országos Műemlékvédelmi Hivatal meghívására a kőrestaurálás szakterület vezető restaurátora utazott Seehof kastélyából Pécsre, hogy tanácsokat adjon a dóm környékén folytatott ásatások során előkerült, színes festésű gótikus szobrok és építészeti töredékek restaurálási lehetőségeit illetően. Ezt követően a jáki szobrokkal kapcsolatosan is folytatott egy szakmai megbeszélést a Bajorországot megjárt középkoros régészek és kőrestaurátorok jelenlétében a helyszínen.

leitende Restaurator des Fachbereichs Steinkonservierung aus Schloß Seehof auf Einladung des Ungarischen Landesdenkmalamtes nach Pécs gereist, um die Restaurierungsmöglichkeiten der bei den archäologischen Grabungen im Umfeld des Doms gefundenen farbig gefaßten gotischen Skulpturen und Architekturfragmente zu beraten. Im Anschluß daran wurde ein Fachgespräch auch vor den Skulpturen von Ják in Anwesenheit der Mittelalterarchäologen und Steinrestauratoren, die Bayern besucht hatten, durchgeführt.

Regelmäßige Kontakte bestehen auch im Bereich Metallrestaurierung und Metallrestaurierungsforschung. Mitarbeiter des Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege referierten 1994 in Budapest bei einer Vortragsveranstaltung im Rahmen des EUREKA-Forschungsprojektes COPAL. Thema waren naturwissenschaftliche Untersuchungen an Bronzen in Bayern und Erfahrungen aus der Restaurierungspraxis. Die Kollegen aus Ungarn erläuterten ihrerseits vor Ort die schwierigen Arbeitsschritte an den zahlreichen Bronzen des Budapester Millenniumdenkmals. Auch an der 5. internationalen Konferenz über zerstörungsfreie Prüfmethode im September 1996 in Budapest haben bayerische Fachleute mit Beiträgen teilgenommen.

Eine andere und mehr verbreitete Möglichkeit, fachliche Kontakte zu pflegen und Erfahrungen auszutauschen, ist regelmäßiger Schriftentausch und Entsendung von Vertretern zu den jeweils veranstalteten Kolloquien und Tagungen. Das Ungarische Landesdenkmalamt erhält regelmäßig alle Publikationen des Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege. Der Grund, warum der Schriftentausch in diesem Falle ein eher einseitiger ist, liegt lediglich in der Sprache begründet, denn viele ungarische Kollegen haben einen Zugang zur deutschen Sprache, während dies im umgekehrten Fall so gut wie gar nicht gegeben ist. Hinsichtlich der Teilnahmen an Tagungen gestalten sich diese Kontakte wesentlich leichter. Im Oktober 1992 war ein Vertreter der Restaurierungswerkstätten des Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege zur Restauratorentagung anlässlich der Ausstellung »Restaurieren und Bewahren« in Budapest eingeladen. Andererseits werden deutsch sprechende ungarische Kollegen ebenfalls seit 1992 regelmäßig zu den von den Restaurierungswerkstätten des Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege veranstalteten Fachkolloquien eingeladen. Diese Fachkolloquien dienen der Fortbildung bayerischer Restauratoren und der Vermittlung des neuesten Standes in ganz bestimmten speziellen Fachgebieten. Die Einladung ungarischer Fachleute ist in diesem Fall mit der Erwartung verbunden, daß sie im eigenen Land über die Ergebnisse dieser Fachtagungen – die außerdem publiziert werden – berichten, um so den dort vermittelten Wissensstand auch breiteren ungarischen Fachkreisen zu vermitteln. Auch die Einladung ungarischer Kollegen zu den alle zwei Jahre stattfindenden Bayerischen Denkmalpflege tagungen ist eine von beiden Seiten gern wahrgenommene Möglichkeit, in regelmäßigem Kontakt zu bleiben.

Seit 1992 ist die Kooperation zwischen Bayern und Ungarn auf dem Gebiet von Denkmalschutz und Denkmalpflege noch auf eine höhere staatliche Ebene gehoben worden, indem die seit 1991 tätige ständige Kommission

Rendszeres a kapcsolattartás a fémrestaurálás és a fémrestaurálás-kutatás területén is. A Bajor Tartományi Műemléki Hivatal munkatársai 1994-ben Budapesten tartottak referátumokat egy konferencián az EUREKA-program részét képező, COPAL nevű kutatási projektum keretében. Előadásuk témájául a bajorországi bronzokon végzett természettudományos vizsgálatokat és a restaurálás gyakorlatából merített tapasztalataikat választották. A magyar kollégák a helyszínen számoltak be a budapesti millenniumi emlékmű nagyszámú bronzszobra restaurálásának nehéz munkafázisairól. A roncsolásmentes vizsgálati módszerekről 1996 szeptemberében Budapesten rendezett 5. nemzetközi konferencián is tartottak előadásokat bajor szakemberek.

A szakmai kapcsolatok ápolásának és a tapasztalatok ki-cserélésének egy további és jobban elterjedt lehetőségeként tartjuk számon a rendszeres kiadványcserét, valamint képviselőink delegálását a mindenkori konferenciákra, szakmai tanácskozásokra. A kontaktusnak ez a módja már hosszú évek óta fennáll a két ország között. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal rendszeresen megkapja a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal valamennyi publikációját. Annak oka, hogy a kiadványcsere ebben az esetben inkább egyoldalúnak mondható, csupán a nyelvben keresendő, hiszen számos magyar kolléga tud németül, míg ez fordított esetben egyáltalán nem áll fenn. A konferenciákon való részvétel terén sokkal könnyebben kialakulnak ezek a kapcsolatok. 1992 októberében a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal Restaurátor Osztályának egy képviselője meghívást kapott Budapestre a »Restaurálni és megőrizni« című kiállítás alkalmából rendezett restaurátorkonferenciára. Másrészt ugyancsak 1992-től rendszeresen hívunk meg németül beszélő magyar kollégákat a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal Restaurátor Osztálya által rendezett szakmai tanácskozásokra. E szakmai megbeszélések a bajor restaurátorok továbbképzésére és az egy-egy jól körülhatárolt, speciális szakterületen elért legújabb eredmények közvetítésére szolgálnak. A magyar szakemberek meghívásához ez esetben egy olyan elvárás is fűződik, hogy azok számoljanak be hazájukban e szakmai konferenciák eredményeiről – amelyeket ezenkívül még publikálunk is – azzal a céllal, hogy az ott közzétett ismeretanyagot szélesebb magyar szakmai körök számára is közzétesék. A magyar kollégáknak a két évente megrendezendő bajor műemléki konferenciára történő meghívása is egy olyan lehetőségnek tekinthető, amelyet mindkét fél szívesen ragad meg a rendszeres kapcsolatok fenntartásának érdekében.

1992-vel kezdődően a Bajorország és Magyarország között a műemlékvédelem terén folytatott kooperáció még egy magasabb állami szintre is emelkedett azáltal, hogy az 1991 óta tevékenykedő Bajor-Magyar Vegyes Bizottság a műemlékvédelmet is felvette illetékességi körébe. Ezt nagyon pozitív fejleménynek vélem, mivel általa a tisztán szakmai kapcsolatokon túlmenően állami részről is lehetővé vált a programok pénzügyi támogatása. Így a Bajor Oktatásügyi, Kulturális, Tudományügyi és Művészeti Minisztérium a Bajor Kancellári Hivatal forrásainak felhasználásával már hathatós anyagi támogatást nyújthatott a regensburgi dómról szóló kiállítás budapesti és pécsi bemutatásához csakúgy, mint »A pécsi püspökvár. Régészet és kutatás« című, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal

Bayern-Ungarn die Denkmalpflege in ihren Zuständigkeitsbereich aufgenommen hat. Dies war eine sehr positive Entwicklung, weil dadurch über die rein fachlichen Kontakte hinaus auch staatlicherseits eine finanzielle Förderung von Projekten möglich geworden ist. So konnte bereits die Durchführung der Ausstellung über den Regensburger Dom in Budapest und Pécs seitens des Bayerischen Staatsministeriums für Unterricht, Kultus, Wissenschaft und Kunst aus Mitteln der Bayerischen Staatskanzlei tatkräftig finanziell unterstützt werden, ebenso wie die von Mitgliedern des ungarischen Landesdenkmalamts erarbeitete Ausstellung über »Die Bischofsburg von Pécs. Archäologie und Forschung, welche sozusagen als Antwort auf die Ausstellung über den Regensburger Dom in Budapest und Pécs im Juni 1995 in Regensburg gezeigt worden ist. Die Ausstellung wurde von den Leitern des Ungarischen und Bayerischen Landesamts für Denkmalpflege, Präsident Dr. Tamás Fejérdy und Prof. Dr. Michael Petzet, in Anwesenheit von Vertretern der Stadt Regensburg, des Bayerischen Staatsministeriums für Unterricht, Kultus, Wissenschaft und Kunst sowie der Bischöfe von Regensburg und Pécs eröffnet. Den Einführungsvortrag, der in dem vorliegenden Heft dank der Unterstützung der Messerschmitt Stiftung, des Ungarischen und Deutschen Nationalkomitees von ICOMOS veröffentlicht wird, hielt Dr. Mária Sándor, die auch für den Inhalt der Ausstellung verantwortlich zeichnete.

Auf Antrag der ungarischen Vertreter in der Ständigen Kommission Bayern-Ungarn ist es nun auch gelungen, aus Mitteln der Bayerischen Staatskanzlei einen namhaften Zuschuß zur Instandsetzung des Schlosses Nádasy in Nádasdudány zu leisten. Diese Bezuschussung ist nicht zuletzt auf Grund der fachlich kompetenten und umsichtigen Vorbereitung der Instandsetzungsarbeiten und der von ungarischer Seite bereits geleisteten Anstrengungen zur Rettung dieses Schlosses möglich gewesen. Die Bezuschussung wurde nicht nur gewährt, weil es sich bei Schloß Nádasy um das vielleicht wertvollste Zeugnis des romantischen Schloßbaus in Ungarn handelt, sondern weil auch der zukünftigen Nutzung durch die Nádasy-Akademie, welche Projekte, Fortbildung und Seminare im Bereich der bildenden Künste sowie des Umwelt- und Naturschutzes durchführt und Stipendien für Studienaufenthalte zur Verfügung stellt, entsprechend hohe Bedeutung beigemessen wurde.

Es bleibt abschließend nichts anderes zu wünschen übrig, als daß die bayerisch-ungarischen Beziehungen, die bisher so fruchtbar und gewinnbringend gewesen sind, auch in Zukunft so bleiben und weitergepflegt werden können.

munkatársai által rendezett kiállításához. Ez utóbbi mintegy válaszként a regensburgi dómról Budapesten és Pécsen bemutatott kiállításra 1995 júniusában volt látható Regensburgban. A kiállítást az Országos Műemlékvédelmi Hivatal elnöke, dr. Fejérdy Tamás, illetve a Bajor Tartományi Műemléki Hivatal elnöke, Prof. Dr. Michael Petzet nyitotta meg, Regensburg város, a Bajor Oktatásügyi, Kulturális, Tudományügyi és Művészeti Minisztérium, valamint Regensburg és Pécs püspöke képviselőinek jelenlétében. A bevezető előadást, amely a Messerschmitt Alapítványnak, továbbá az ICOMOS Magyar és Német Nemzeti Bizottságának köszönhetően jelen kötetben kerül közzétételre, dr. Sándor Mária tartotta, aki a kiállítás tartalmáért is felelt.

A Bajor-Magyar Vegyes Bizottság magyar tagjainak indítványára lehetőség nyílt arra is, hogy a Bajor Kancellári Hivatal forrásaiból jelentős hozzájárulás kerüljön folyósításra a nádasdudányi Nádasy-kastély helyreállítására. Ez a támogatás nem utolsósorban a helyreállítási munkálatok szakmailag megfelelő és körültekintő előkészítése és a magyar félnek a kastély megmentése érdekében már eddig tett erőfeszítései alapján vált lehetővé. Nem csupán azért biztosítottuk, mert a Nádasy-kastély esetében a magyarországi romantikus kastélyépítészet talán legértékesebb alkotásáról van szó, hanem azért is, mert hasonlóképp nagy jelentőséget tulajdonítottunk jövőbeli hasznosításának is a Nádasy Akadémia otthonaként, amely a képzőművészetek, valamint a környezet- és természetvédelem terén szervez projekteket, továbbképzéseket, szemináriumokat, és tanulmányutakhoz nyújt ösztöndíjakat.

Befejezésül nem marad más hátra számomra, mint azt kívánni, hogy a bajor-magyar kapcsolatok, amelyek eddig oly gyümölcsözőnek és hasznosnak bizonyultak, a jövőben is azok maradjanak, és zavartalanul tovább ápolhassuk őket.

